

ISTORINIS, SOCIALINIS IR ESTETINIS DISKURSAS VILNIAUS FONTANŲ ARCHITEKTŪROJE

Antanas STANČIUS

Klaipėdos Universitetas, Klaipėda; Vilniaus Gedimino Technikos Universitetas, Vilnius, Lietuva
El. paštas stancius.antas@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje bandoma apžvelgti Vilniaus miesto kultūros ir vandens, kaip architektūrinės priemonės sąsajas. Iškeliama tikslas nustatyti vandens socialinius ir estetinius aspektus Vilniaus miesto architektūros raidoje, besikeičiant urbanistikos koncepcijoms ir kintant kultūrinėms vertybėms. Pagrindiniai tyrimo metodai – tekstų interpretacija, istorinė refleksija bei kartografinės medžiagos analizė. Vanduo Vilniaus architektūroje atspindi įvairių laikotarpių funkcionalumo principus ir menines koncepcijas. Renesanso laikotarpiu Vilniaus skulptūriniuose fontanuose vandenį pradėta naudoti kaip estetinę priemonę. Sovietiniu periodu, neatsižvelgiant į praeities paveldą ir istorines tradicijas, geometriškai plėtojama miesto struktūra naikino individualų charakterį ir estetinę žavesį. Tuometinė urbanistika suabsoliutino geometrines formas, atimdama miestams gyvybę ir žmonių bendrumą. Vandens estetinė reikšmė buvo anuliuota, fontanai projektuojami remiantis techniniais bei ideologiniais motyvais, tačiau neapsieita ir be užslėptos, metaforinės prasmės. Šiuolaikiniame lietuviškame urbanistikos diskurse grįžtama prie estetinės dimensijos, prie vandens valdymo schemų su naujomis technologijomis, ekologija ir menu. Išvadose atskleidžiama, kad istorijos eigoje nusistovėjo silpnas ryšys tarp vandens ir kultūrinio tapatumo, todėl ši architektūrinė priemonė, kaip socialinis įtaigos įrankis, sąmoningai taikyta veikiau išorinių jėgų, nei vidinėms lietuviškos kultūros reikmėms. Nepaisant to, pastaruoju metu formuojasi diskursas, kuris gali turėti potencialo ateities pokyčiams.

Reikšminiai žodžiai: vanduo, architektūra, estetika, Vilniaus fontanai, miesto kultūra, urbanizacija.

Įvadas

Tradicinėje lietuvių kultūroje, dėl stipraus baltiško tapatinimosi su sausuma, urbanistiniame miestų planavime vandens sąsajų su Lietuvos kraštovaizdžio architektūra yra labai nedaug, vyrauja funkcinis požiūris. Vandenį kaip estetinę priemonę skulptūrinių formų fontanuose Lietuvos didikai pradėjo naudoti gana vėlai, susipažinę su Vakarų Europos dvarų architektūra ir kraštovaizdžio puoselėjimo tendencijomis. Renesanso laikotarpiu prie pilių ir rūmų buvo įrenginėjami sodai, parkai su reprezentaciniais gėlynais, medžių alėjomis, vandens baseiniais ir fontanais. Tuo metu Lietuvoje daugiausiai dirbo italų architektai. Vilniuje prie valdovų rūmų puošniame sode buvo įrengti trys vandens baseinai su dekoratyviniais tilteliais ir skulptūromis. Vanduo kaip dekoratyvinis elementas buvo panaudotas Vyskupų rūmų teritorijoje, vienuolynų soduose.

Naują žavesį Vilniui suteikė barokinis laikotarpis. Antakalnio priemiestyje pastatyti Sluškų ir Sapiegų rūmai su puikiais parkais, kuriuose buvo įrengti baseinai, fontanai ir pasodinti dekoratyviniai augalai. Klasicizmo laikotarpiu susiformavo nauji kraštovaizdžio architektūros principai.

Vėliau, XIX a. vid. ir XX a. pr., ėmė vyrauti romantizmo ir istorizmo tendencijos, įtakos turėjo prancūzų architektas Eduardo François André suprojektuoti peizažinio stiliaus parkai.

Plėtojantis technologinei visuomenei ir modernistinei architektūrai formavosi du skirtingi požiūriai į vandens funkcijas urbanistikoje. Vienu atveju vanduo vertinamas tik kaip funkcinis elementas, jo vengiama, o miestų planuose upės ir vandens telkiniai nustumiami į šalį. Kita tendencija yra priešinga – siekiama vandenį įtraukti į žmogaus gyvenamąją aplinką ir integruoti į viešąją erdvę ne tik kaip funkcinį elementą, bet ir kaip svarbų ekologinį, estetinį bei psichologinį faktorių. Ši priešprieša ypač išryškėja Sitte ir Le Corbusier polemikoje, turėjusiai įtakos lietuviškiems miestų planavimo diskursams.

Vandens įrenginiai dažnai dėl mecenatų ir vyraujančių ideologijų, įgyja ne tik estetinės, tačiau ir politinės bei kultūrinės prasmės, ir ideologinio svorio. Istorijos eigoje šios realijos tarpusavyje persipina ir persisluoksniuoją, taip įgaudamos naujus pavidalus ir idėjas, kurių pirminė prasmė lieka užmarštyje ir yra vertinama iš amžininkui patogių perspektyvų. Tokiu būdu, žvelgiant paviršutiniškai, lieka

nepastebėta „vandens kultūros“, kaip pasaulėvaizdį formuojančios ir mąstymą koreguojančios substancijos vaidmuo, o vandens įrenginių estetika „nurašoma“, kaip politiškai neaktuali, ką demaskuoti ir siekia šis tyrimas.

Dabartiniais laikais, plėtojant Vilniaus urbanistines perspektyvas, siekiama įgyvendinti vandens valdymo schemas su naujomis technologijomis, ekologija ir menu. Šiuolaikiniai dirbtiniai vandens įrenginiai yra nusakomi kaip uždarnos, funkcionalios sistemos, kuriose, siekiant nenutrūkstamos vandens cirkuliacijos, diegiama įvairi hidraulinė įranga. Šiuos įrenginius sudaro du tarpusavyje susiję komponentai: vanduo ir jo formą kuriantis kietasis pavidas. Nors dėl jo ilgai susiformavo skirtingi morfotipai, užuot klasifikavus vandens įrenginius pagal formą, dydį ar konstrukciją, kur kas efektyviau atskaitos elementu laikyti vandenį ir jo kuriamus efektus.

Taigi vandens įrenginius galima suklasifikuoti į dvi pagrindines grupes: stovinčio ir cirkuliuojančio vandens įrenginius. Šias grupes, pagal tai, kokie efektai išgaunami ir kokia jėga pagrįstas vandens įrenginio funkcionavimas, galima suskirstyti į dar smulkesnius pogrupius. Tačiau nustatyti vandens įrenginių tipą pagal šiuos aspektus – negana. Vertinant vandens įrenginius, derėtų atsižvelgti į socialines, istorines ir estetineis bei technologines aplinkybes.

Tyrimo tikslas: atskleisti vandens socialinius ir estetinius aspektus Vilniaus miesto architektūros raidoje, kintant kultūros vertybėms ir urbanistikos koncepcijoms. Siekiant šio tikslo, keliama **uždaviniai:** atskleisti vandens motyvus lietuviškoje miesto kultūroje, parodyti istorines įtakas lietuviškoje vandens estetikoje, apžvelgti Vilniaus vandens įrenginių raidą ir jų socialinius bei estetinius aspektus, apibūdinti Vilniaus fontanų būklės architektūrinius sprendimus naujojoje miesto urbanistikoje. Pagrindiniai **tyrimo metodai:** tekstų interpretacija, istorinė refleksija, kartografinės medžiagos analizė. Vandens formos Lietuvoje nagrinėtos nedaug, o jo estetineis formos plačiau su istoriniu kontekstu siejamos gana paviršutiniškai, apsiribojant vienu ar kitu laikotarpiu. Interpretuojant tekstus siekiama apibendrinti ir sujungti tyrėjų nagrinėtas, tačiau paskiras žinias apie vandenį, siejant jas su kultūriniu ir istoriniu kontekstu.

Vandens motyvai lietuviškoje miesto kultūroje

Paulius Galaunė 1930 m. rašė, kad faktinė medžiagos apie vandens naudojimą statiniams ar meno objektams ankstyvojoje Lietuvos kultūroje yra labai nedaug, nors gyvenvietės kūrėsi prie upių ar ežerų. Jis rėmėsi archeologu A. Spicino ir L. Kšivickio teiginiais, kad akmens amžiuje Lietuvoje statiniai buvo statomi vandenyje ant plaustų arba piltinių salų, sujungtų su sausuma piltiniais takais. Tradicinė lietuvių

sodyba ir jos elementai, pasak Galaunės, išsamiau buvo tyrinėti vokiečių (prof. A. Bezzenbegeris), o patys lietuviai pradėjo tyrinėti tik 1921 m. Pats Galaunė architektūriniame kontekste tyrinėja paskirus gyvenamuosius statinius, taip pat bažnyčias, varpines, koplytėles ir sinagogas. Apie vandenį jis daugiau neužsimena (Galaunė 1930: 32–35).

Lietuvos istorijoje pabrėžiamas reikšmingas vėlesnis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpis, kai valdomos teritorijos driekėsi nuo Baltijos iki Juodosios jūros vandenų. Vis dėlto, nors Lietuva buvo jūrinė valstybė su daugybe vandenų ir prieigomis prie kelių jūrų, tačiau akivaizdu, kad nebuvo savų uostų ir jūrinės kultūros. Prie Baltijos krantų turėtas tik mažas priėjimas prie Palangos, o kaimynystėje didesnius uostus savo teritorijose įkūrė kryžiuočių ir kalavijuočių ordinai. Prie Juodosios jūros, nors ir įvaldžius didesnę kranto liniją, nė vieno didesnio uosto nebuvo įkurta. Uostus teko nuomotis iš moldavų, kurių jie netoliese turėjo ne vieną. Taigi, matyt, ne veltui Lietuvos simbolis Vytis yra ant arklį, o lietuviškas tapatumas neperžengia sausumos ribų. A. Bumblauskas taikliai nurodo, kad istorikai labiau linksta baltus įvardinti sausumos vikingais (Bumblauskas 2005: 32).

Bandant įžvelgti sąsajas tarp tradicinės baltų kultūros, kraštovaizdžio architektūros ir vandens, sunku rasti susikirtimo taškus. Šia tema vykusiose diskusijose J. Balkevičius išreiškia griežtą poziciją, kad mes neturime vandens tradicijos, o vandens ir architektūros sąryšis menkas, tai veikia architektūra šalia vandens nei jo integracija. Balkevičiui pritaria ir R. Palys, pridurdamas, kad vandens tradicija buvo dvaruose, tačiau juose naudoti tvenkiniai, kaskados, fontainai atvežti iš kitų kraštų, o valstiečiai savo reikmėms turėjo kūdras. Pasak A. Štelbienės, vandens naudojimas Lietuvos architektūroje siejamas su klasikiniiais stiliais, kurie formavosi pietinėje Europoje (Štelbienė 2000: 75–80).

T. Butkus, analizuodamas vandens poveikį lietuviškam mentalitetui, teigia, kad nors ir turėjome istoriškai didžiulę kunigaikštystę prie jūros, tačiau gyventojai visiškai nesidomėjo jūros pakrante. Lietuviai, nepaisant upių ir ežerų, vanduo ar jūra tėra objektas, kuriuo žavimasi iš toli, o vandens galia suvokiama tik vizualiai. Butkus pažymi, kad nors didieji Lietuvos miestai yra prie vandens: Vilnius prie Neries, Kaunas prie Neries ir Nemuno upių, o Klaipėda – prie jūros, vandeniui domimasi stulbinamai mažai ir paviršutiniškai. Krantinių ir salų urbanizacija, pasak Butkaus, iki šiol neišplėta, o „vandens kultūros“ su pasivaikščiėjimais prie upės iš viso nėra (Butkus 2007: 58–59).

Istoriškai žvelgiant, baltiškoji miestų vandens kultūra, su išpuoselėta prekyba, tarptautiniais vandens keliais ir jūros tradicijomis, dėl vienokių ar kitokių aplinkybių yra ganėtinai skurdi, bei menkai išpuoselėta. Todėl lietuviškoji

kultūra nesukuria tvirto, tradicijomis paremto, tapatinimosi su ar per vandenį.

Istorinės Vakarų Europos kultūros įtakos lietuviškajai vandens estetikai

Lietuvos miestai pradėjo formuotis X–XI a. su tam laikotarpiui būdinga stabilia plano konstrukcija, spinduliniiais gatvių tinklais, nors pasitaikydavo ir geometrinių. Miesto centre įrengdavo aikštę, kurioje dažniausiai būdavo miesto šulinys.

XIV a. pab. – XV a. pr. prasidėjo bažnyčių ir vienuolynų statybos. 1469 m. Kazimieras Jogailaitis bernardinams padovanoja sklypą Vilnios pakrantėje. Bernardinai šį pelkėtą ir šaltiniuotą sklypą paverė sukultūrintu sodu su tvenkiniais, kanalais ir derlingais daržais. XVIII a. bernardinai sodą pertvarkė į parką, apšodintą egzotinių rūšių medžiais, ir leido naudotis Vilniaus dvasininkijai. Kiti Lietuvos vienuolynų sodai daugiausia priklauso porenesansiniam laikotarpiui.

Renesanso laikotarpiu prie pilių ir rūmų buvo įrenginėjami sodai, tačiau apie jų išplanavimą neišliko istorinės ir ikonografinės medžiagos, vien tik epizodiški aprašai inventorių knygose. Yra žinoma, kad prie žemutinės pilies buvo reprezentacinė aikštė ir sodas. Konstantino Jakovlevo-Mateckio teigimu, „prie Valdovų rūmų apie 1546 m. italų sodų specialistas J. Hartulanas įkūrė puošnų sodą su reprezentaciniais gėlynais, vejomis, medžių alėjomis, balto marmuro skulptūromis, trimis vandens baseiniais, dekoratyviniais tilteliais ir kitais mažosios architektūros objektais. Kadangi tuo metu daugiausiai Lietuvoje dirbo italų architektai, galima daryti prielaidą, kad tuometiniai nedideli reprezentaciniai sodai prie karaliaus ir didiko rūmų buvo projektuojami itališkojo renesanso įtakoje, taigi galima numanyti vienaip ar kitaip panaudojama ir vandenį. Reprezentacinių sodelių būta ir prie Vyskupų rūmų (dab. Prezidentūros rūmų sodo teritorijoje), prie didikų Radvilų, Goštautų, Kiškų ir Oginskių rūmų.“ (Jakovlevas-Mateckis 2008: 178).

Lietuvoje baroko architektūros įtaka pasireiškė anksčiau negu Lenkijoje. Vietoje senų po karo, bado ir maro apgriautų statinių ėmė rasti naujos bažnyčios (Šv. Kazimiero ir Šv. Teresės), vienuolynai ir dvarai. Mieste dėl nedidelio ploto, dažniausiai prie jėgimo, buvo įrengiami sodeliai, o šalia užmiesčio rūmų ir vienuolynų ansamblių kuriami dideli sodai ir parkai. Barokiniai parkai, kaip ir visoje Europoje, buvo projektuojami dviejų tipų: itališkieji – jie buvo terasiniai, įrengiami kalvotose vietovėse, ir prancūziškieji – lygumose. Abu tipai turėjo geometrinių planų su pabrėžta ašine kompozicija. Pagrindinė kompozicinė dominantė, kitaip nei

renesansiniuose parkuose, – tai aukštesnėje vietoje pastatyti rūmai ir į juos orientuotos alėjos. Pagrindinių ir šalutinių alėjų sankirtoje, jų perspektyvoms uždaryti, buvo statomi fontanai, skulptūros, paviljonai ir kt. Parke buvo įrengiami įmantrių formų dekoratyviniai baseinai, vandens kaskados, kanalai, atraminės sienutės, bosketės ir įmantrių piešinių gėlynai. Tuo laikotarpiu Vilniuje, Antakalnio priemiestyje, pastatyti Slušų ir Sapiegų rūmai su puikiais barokiniais parkais.

Slušų rūmus ir parko barokinį ansamblį, pastatytą 1691–1694 m., suprojektavo italų skulptorius ir architektas Giovanni Pietro Peretti. Vykdamas statybos darbus buvo nukasta dalis Antakalnio kalvos ir supiltas Neryje pusiasalis, kuris pakreipė upės vagą. Iš aikštelės palei rūmus ėjo platūs laiptai iki pat vandens, o parke įrengti baseinai, fontanai ir pasodinti dekoratyviniai augalai. Ant rūmų fasado savininkas prikėlė marmurinę lentą su užrašu: „Kalnus nustūmiau, Neries verpetus nuraminau, kaip gaivalų nugalėtojas iškilau virš kalvų viršūnių, nesiremdamas į jas, tapau ramybės prieglobsčiu ir pirmuoju Antakalnio paminklu.“ (Jakovlevas-Mateckis 2008: 169).

Netoli Slušų rūmų pastatytas Vilniaus vaivados Jono Kazimiero Sapiegos barokinis ansamblis, manoma, taip pat suprojektuotas Giovanni Pietro Peretti. Rūmų parkas, atsižvelgiant į naujas kraštovaizdžio architektūros madas, buvo transformuotas keletą kartų. Parko takų sankirtose įrengti fontanai, skulptūros, už parko – miškelis su žvėrynu ir dviem kūdromis. 1786 m. Sapiegų rūmuose apsilankiusi Gintautė Dzevalkauskaitė-Byševskienė vaizdžiai juos aprašė: „Nuėjome į Sapiegos rūmus <...>. Visa sodyba sumanyta su karališku užmoju. Pamiškėje yra vandens rezervuaras, iš kurio vamzdžiais pripildomi parko tvenkiniai. Įrengti priešais pagrindinių rūmų laiptus, jie labai puošia rūmų aplinką. Nuolatos trykšta abu fontanai. Parkas tokio didumo, kaip Varšuvos Saksų parko ketvirtadalis.“ (Jakovlevas-Mateckis 2008: 170). Dar ir šiandien, vaikstant po parką, galima matyti geometrinių suplanavimo žymes, kai kurių baseinų ir fontanų vietas. Apie šiuos fontanus užsimena ir istorikas Jonas Jurkštas (Jurkštas 1990). Deja, kaip jie atrodė, nėra visiškai aišku.

Taigi ypač didelį vaidmenį baroko parkų plėtroje atliko vandens įrenginiai. A. Samalavičius akcentuoja, „kad baroko epocha ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje paliko nemaža vandens kultūros pėdsakų. Sekdami vakarietiškais pavyzdžiais, Lietuvos didikai dvarų sodus ir parkus pajavairindavo natūraliais vandens telkiniais. LDK parkuose irgi buvo kasami tvenkiniai, įrengiamos kaskados, renčiamos užtvankos ir pan.“ (Samalavičius 2004: 165).

Klasizmo laikotarpiu Lietuvoje susiformavo nauji kraštovaizdžio architektūros principai. Geometrinių

suplanavimą ėmė keisti kraštovaizdinis, o pagrindinis siekis buvo atkurti ir pabrėžti natūralų kraštovaizdžio grožį. XVII a. pab. – XIX a. pr. miestuose prie didikų rūmų dar dominavo barokiniai reprezentaciniai sodai, be to, tokius sodus įrengdavo vienuolynų vidiniuose kiemuose. Užmiesčio dvarų sodybų parkai pradėjo keistis: prieš rūmus projektuojama dažniausiai ovalo ar pasagos formos reprezentacinė aikštė, vejų ir gėlių parteris su fontanu arba skulptūra. Už rūmų buvo įrengiama poilsio aikštelė su baseinu, gėlynu, dekoratyviniais krūmais, pereinanti į laisvo plano parką. Tokiam parkui būdingos lenktos alėjos, takeliai, išvedžioti atsižvelgiant į reljefą, natūralios konfigūracijos vandens telkiniai, ežerai ir upeliai, vandens kaskados, skulptūros ir kraštovaizdžio architektūros statiniai. Kaip tokio projektavimo pavyzdys Lietuvoje yra Pakruojos dvaro sodyba su parku. Pagrindinė ansamblio dominantė – klasicistiniai simetriški rūmai, kompozicinę ašį prieš rūmus paryškina reprezentacinė aikštė. Už dvaro rūmų palei Kruojos upelio vingį, kuriame yra įspūdingos salos, plyti klasicizmo stiliui būdingas kraštovaizdinis parkas. Parke netikėtai atsiveriantys patvenkto Kruojos upelio vandens, salų, krantų ir pievų vaizdai yra svarbūs kompoziciniai elementai.

Vėliau, XIX a. vid. ir XX a. pr., Lietuvoje vėluodamos, palyginti su Europa, ėmė vyrauti romantizmo ir istorizmo tendencijos. Šio laikotarpio meninei parkų raidai itin svarbi buvo prancūzų teoretiko, botaniko ir kraštovaizdžio architekto Eduardo François André (1840–1911 m.) veikla. Jis, atsižvelgdamas į fiziologinius žmogaus poreikius, išdėstė naujus parko kūrimo principus ir praplėtė tuo laiku vyravusią eklektinę parkų kūrimo tendenciją. E. F. André daug dėmesio skyrė tapybiniais akcentams, kraštovaizdžio ir architektūros elementų jungčiais, tvirtindamas, kad svarbiausia rasti vienišumą įvairovėje, ansamblyje. A. Mačiulis teigia, kad E. F. André sukurti parkai yra vertingi Lietuvos kultūrai ir architektūrai (Mačiulis 1997: 34).

Pirmieji estetiniai vandens įrenginiai Lietuvoje randami parkuose, tačiau juos lydėjo krikščioniška pasaulėžiūra, kaip kad bernardinų vienuolijos dogmos. Apie renesansinio laikotarpio vandens įrenginius žinoma nedaug, tačiau akivaizdu, kad jiems darė įtaką jei jau ne Šventojo Sosto, tai bent Italijos meistrų pasaulėžiūra. Barokinio laikotarpio parkai amžininkų akyse veikiau jau siejami su Varšuvos kultūrine įtaka, nei su unikaliais kultūriniais pasiekimais, o vėliau buvo sekama ir iš Vakarų Europos kilusiomis klasicizmo tendencijomis. Galiausiai lietuviškajam estetiniam skoniui nemažai įtakos padarė ir prancūzas E. F. Andre.

Vilniaus vandens įrenginių raidos socialiniai bei estetiniai aspektai

Yra žinoma, jog XVI a. Vilniuje jau buvęs vandentiekis, tačiau dauguma miesto gyventojų vis dėlto naudojo viešųjų šulinių vandenį, nes vandentiekis buvo dar retas reiškinys, naudotas turtingesnių miestiečių. Tuo metu Vilniuje buvo žinomi viešieji kastiniai bei vandentiekio šuliniai, kuriuos XVII a. vadindavo viešaisiais vamzdžiais arba skrynionėmis, o XIX a. fontanais. Kaip šie šuliniai buvo įrengti, tiksliai nežinoma, bet greičiausiai vanduo iš išvesto vamzdžio tekėdavo tiesiai į rezervuarą, kas liudytų utilitarias vandens įrenginių naudojimo funkcijas (Jurkštas 1990: 95). Nors tai buvo svarbi miesto infrastruktūros dalis, turime išlikusių tik šių įrenginių piešinius ar planus, kuriuose pastarieji buvo pavaizduoti. Amžininkai kaip kasdienio gyvenimo daliai vandens įrenginiams neskyrė pakankamai dėmesio. Žinoma, kad įmantresni šuliniai turėjo medinį rentinį bei veleną, buvo padengti lentelėmis. Seniausi viešosiose vietose išlikę vandens įrenginiai datuojami XIX a. pab., ženklino tuo metu vykusią sparčią Lietuvos miestų plėtrą, todėl ėmė trūkti gėlo vandens. Tai paskatino projektuoti ir rengti centralizuoto vandentiekio sistemas, todėl daugelis senųjų vandenviečių tapo nebereikalingomis ir buvo sunaikintos, tačiau kartais jų vietoje būdavo sukuriami nauji, įmantresni ir sudėtingesni vandens įrenginiai.

Vienas tokių pavyzdžių yra Vilniaus Rotušės aikštė. Išlikusiame 1545 m. F. Hogenbergo Vilniaus miesto plane aiškiai identifikuojamas čia buvęs šulinys. Tačiau, kadangi planas yra labai abstraktus, o pats šulinys nėra išlikęs, tai sunku ką nors pasakyti apie jo formą ar komponavimą aikštėje. Šioje aikštėje tradiciškai vykdavo turgūs bei įvairios šventės, būdavo skelbiami valdžios nutarimai. Aikštėje buvęs viešas vandentiekio šulinys vandenį gaudavo pravestais mediniais vamzdžiais iš toliau esančių šaltinių. Galiausiai XX a. pradžioje šioje aikštėje buvo įrengtas fontanas, tačiau tuo metu aikštė labiau priminė parką ar sodą. Čia buvo užsodinti medžiai, veja ir kiti želdiniai, kas lyginant su kitomis tradicinėmis polifunkcinėmis Vakarų Europos miestų centrinėmis aikštėmis yra nebūdinga. Vėliau, neramaus XX a. eigoje, aikštė išgyveno įvairių metamorfozių. 2006–2008 m. aikštė buvo rekonstruota pagal „Archinovos“ parengtą projektą: sukomponuotas aštuoniakampis fontanas ir šalia jo geriamo vandens kolonėlė. Panaši geriamo vandens kolonėlė stovi ir Užupio aikštėje, žyminti čia kadaise miestiečių naudoto viešojo šulinio buvimą.

Vienas iš pirmųjų viešosiose Vilniaus erdvėse sukurtų dekoratyvių vandens įrenginių buvo 1853 m. priešais generalgubernatoriaus rūmus (dabartinėje S. Daukanto aikštėje) įrengtas fontanas. Tuo metu čia jau buvo susiformavusi

aiškštė, o magistralinė Vingrių šaltinių vandentiekio linija buvo nutiesta gerokai anksčiau, tačiau nėra konkrečių duomenų, liudijančių, ar šioje vietoje buvo ankstesnių vandens įrenginių. Iš 1871 metų fontano sąmatos yra žinoma, kad jo baseinas buvo mūrinis, ištinkuotas cementu ir išdažytas akmenų spalvos aliejiniais dažais, o kaip jis atrodė, galima matyti iš išlikusių fotografijų. Miesto valdžia fontanui skirdavo daug dėmesio, jį dažnai atnaujindavo ir užtikrindavo vandens pratakumą. Likęs miesto vandentiekis tuo metu buvo gerokai nuskurdęs. Deja, šis fontanas egzistavo tik iki XX a. pradžios, kada jo vietoje buvo pastatytas paminklas M. N. Muravjovui (Jurkštas 1990: 71). Vis tik XX a. pab. būta planų atgaivinti fontaną, nors ir ne visai toje pačioje vietoje – Prezidentūros ansamblio vidiniame kieme. Darbai įrenginėjant fontaną buvo pradėti prezidento Algirdo Brazausko laikais, o projekto autorė – architektė Audronė Linauskaitė. Daugelis parengiamųjų darbų atlikti: suformuota granito taurė bei pritaikyti kiti techniniai sprendimai, tačiau šalies vadovu tapus Valdui Adamkui, tolesni Prezidentūros ansamblio rekonstrukcijos darbai buvo sustabdyti, o jau suformuotoje fontano vietoje buvo nuspręsta įrengti paprasčiausią gėlyną.

Pusę amžiaus trukusi priklausomybė Tarybų Sąjungai nepraėjo be pėdsakų, nes visomis jėgomis buvo stengiamasi sunaikinti tautinį identitetą. Nors miestų aikštėse buvo įrengta nemažai naujų vandens įrenginių, tačiau jų vidinis turinys ir prasmė jau buvo visiškai kitokie. Dauguma viešųjų erdvių ėgavo tokių bruožų, kurie visai nebūdingi Lietuvos miestų aikštėms. Vienas iš tokių bruožų – aikštėse įrengiami dideli vandens įrenginiai, kurie užimdavo nemažą aikštės plotą, taip skaidydami ir sumažindami viešąją erdvę.

XX a. antroje pusėje, okupacijos metais sukurtiems vandens įrenginiams buvo būdingas lakoniškumas, aiškos geometrinės, architektūrinės formos, Lietuvai būdingų simbolių ignoravimas. Kai kuriose viešosiose erdvėse būdavo kuriami labiau dekoratyvūs vandens įrenginiai. Jiems buvo naudojamos geresnės medžiagos, sudėtingesnė konstrukcija arba jie sujungdavo savyje autorinę skulptūrą ar skulptūrinę kompoziciją. Tačiau tokių buvo nedaug, o ir tų pačių simbolika nebūdinga mūsų kraštui, greičiau atstovaujanti svetimą ideologiją. Pažymėtina, kad esamas posovietinis fontanų ir rekreacinių erdvių palikimas yra ganėtinai apleistas, ypač atsižvelgiant į tai, kad tai vienas produktyvesnių rekreacinių erdvių projektavimo periodų mūsų architektūros istorijoje. Esama situacija, kai nenaudojami fontanai paverčiami gėlynais, yra abejotino tikslingumo ir tegali būti laikinas sprendimas.

Kitas ryškus sovietinio laikotarpio pavyzdys – fontanas Nepriklausomybės aikštėje Vilniuje, įrengtas 1984 metais vykdant aikštės rekonstrukciją pagal A. Nasvyčio projektą. Fontano skulptorius G. Karalius. Įspūdingo dydžio

baseinas užima didelę aikštės dalį. Jame buvo įrengtas vertikalus piramidės formos akcentas, iš kurio tryško vanduo. Baseine sau atgaivą susirasdavo antys, prie jo prisėsti ateidavo miestiečiai. Tačiau vėliau aikštė ir pats fontanas buvo gerokai apleisti.

Galiausiai 2013 metais neveikiantis fontanas paskubomis užverstas žemėmis ir apsodintas gėlėmis dėl to, kad tuo metu Europos Sąjungai pirmininkavusi Lietuva rengėsi priimti delegacijas iš užsienio, o neveikiantis ir apleistas fontanas tik tuomet kažkam pasirodė nereprezentatyvus elementas. Nors ši architektūrinė fontano kompozicija jau buvo įtraukta į dailės ir architektūros vadovėlius ir sudarė labai aiškiai suprojektuotą urbanistinę vienovę su aplinka, jos restauruoti kol kas irgi neketinama.

Vertinant funkciškai, fontanas prie Seimo rūmų technologiškai buvo pažangus ir neišsiskyrė brangia eksploatacija, o estetinį poveikį būtų turėjęs ir neveikiantis – vizualumo suteiktų baseine esančio vandens paviršiaus raibuliavimas ir susidarantys atspindžiai.

Tokių sprendimų – paversti vieną ar kitą vandens baseiną gėlynu – šiuo metu sostinėje priimta jau nemažai. Didelė dalis esamų miesto vandens įrenginių yra užmiršti ir užleisti. Kodėl turime tokią situaciją, vienareikšmiškai atsakyti sunku, tačiau čia, ko gero, galima įtarti, susipynusios kelios aplinkybės: tai ir istorinės, ir ekonominės paradigos, netgi vandens estetikos supratimo stoka.

Pasak Audriaus Novicko, „vandens įrenginiai yra bene seniausi memorialiniam ženklinimui naudojami aikštės struktūriniai elementai“ (Novickas 2010: 45), o jų ilgaamžiškumą lėmė ir praktinė bei funkcinė reikšmė miesto gyventojams. Tačiau, pradedant XIX a. antrąja puse, miestuose plėtojant vandentiekio sistemas, gėlo vandens šaltinio paskirtis palaipsniui nunyko, bet išliko aplinkos kokybė ir statusą įprasminančiu ženklu. Nuo Renesanso laikų aikštėse statomi vandens įrenginiai neretai buvo papuošiami ir miesto globėjo statula. Tokiu būdu buvo skatinamas bendruomeniškumas, pilietiškumo dvasia. Baroko epochoje taip pat išryškėjo vandens baseinų didėjimo, vandens talpų atvėrimo ir jų pozicionavimo miesto aikštės centrinėje dalyje tendencijos. Tuo laikotarpiu išpopuliarėjo ir horizontalią ašį pabrėžiantys vandens įrenginių elementai, traktuotini kaip moteriškumo, įsčių, krikštyklos, dvasinio prieglobsčio elementai, o vertikalūs elementai ženklino vyriškąją pradą – ieškojimus, tarpininkavimą tarp dangiškojo ir žemiškojo pavidalo. Vandens baseino ir piramidės struktūra, panaudota ir Nepriklausomybės aikštėje Vilniuje, taip pat turi šios simbolikos užuominų (Novickas 2010: 45–49).

Taigi miesto valdžios, bažnyčios ar komercijos atstovai pasitelkia vandens įrenginius kaip galios, jėgos, klestėjimo ir šlovės vaizdinius. Įspildant šiuos uždavinius

pasitelkiamas platus vandens formų ir jo įrenginių raiškos galimybių spektras. Vakarų Europoje dažnai tam buvo pasitelkiami ir klasikiniai mitai, atskleidžiantys šias temas. Vis tik fontanai ne tik atspindi estetinį žavesį, tačiau parodo ir technologinės pažangos hidraulikoje ir inžinerijoje lygį, pernešant vandenį iš vienos vietos į kitą. Dažnai šie projektai reikalauja daug investicijų – tiek darbo jėgos, tiek finansinių, ir tokių projektų finansavimas taip pat suteikia tiek pat garbės, kiek ir pats užbaigtas įrenginys. Tokiu būdu fontano propagandinė prasmė gali būti ir netiesioginė (Symmes 1998: 77–105).

Tačiau vanduo, suvokiamas tik kaip galios simbolis, praranda estetinę vertę. Modernieji miestų planuotojai nuvertino vandenį, atmesdami jo estetinę funkciją. Ypač aštriai prieš vandens šaltinius moderniuose miestuose pasisakė prancūzų architektas Le Corbusier, tvirtindamas, kad technologiniai, o ne estetiški, principai grindžia urbanistinį planavimą (Le Corbusier 1947).

Urbanistinė plėtra keičia miesto įvaizdį, tačiau, kaip pastebi Roger Scruton, modernus miestas patyrė nesėkmę, nes nebuvo atsižvelgta į estetinius principus (Nelaisvės formos 2014). Scruton teigia, kad urbanistinės plėtros „schemas dažnai kontroliuoja žmonės, neturintys nei supratimo apie estetinius principus, nei noro jais domėtis“ (Nelaisvės formos 2014: 135). Modernistai, geometriškai plėtodami miesto struktūrą, neatsižvelgė į praeities paveldą ir istorines tradicijas. Tokie miestai prarado individualų charakterį, tapatybę ir estetinį žavesį.

Vertinant sovietinio laikotarpio palikimą, verta atsižvelgti ir į vyrausias laikmečio tendencijas. J. Minkevičius pastebi, kad nepriklausomoje Lietuvoje vyrausios tautinio savitumo paieškos architektūroje susidūrė su kultūrinio ir idėjinio požiūriu grėsminga situacija, kurią nulėmė du pagrindiniai kliuviniai – politinė, sovietinė okupacija, sunaikinusi tautinį savarankiškumą ir prievarta primestos socialinės, kultūrinės ir ekonominės sąlygos, besireiškiančios direktyviniu diktatu. Vis tik pastebima, kad „architektūra, tapo ta sritimi, kurioje buvo užkoduota ir perduodama nacionalinės dvasios stiprybės, nesusitaikymo su istorine lemtimi, informacija“ (Skripkiūnas 1998: 46–48). Tokioje šviesoje fontanai atsiskleidžia kaip istorinė laikmečio dvasia. Tomas S. Butkus teigia, kad sovietmečiu fontanai ir kiti architektūriniai akcentai, tarnavo kaip lituanizuotos tapatumo tvirtinimo formos legalizavimo būdas, rodantis architektų bendruomenės brandą. Šie įrenginiai ryškiausiai atspindėjo socialistinį miestų progresą, bei buvo plačiai populiarinti iliustruotose to meto leidiniuose (Acta Academia... 2015: 136)

Permaštant vandens įrenginius, derėtų atsižvelgti į socialines, istorines, estetines bei funkcines aplinkybes. Be

abejo, vandens įrenginiai savaime sukuria estetinę vertę, jei dera prie supančios aplinkos, tačiau vien tik estetika nėra svarbiausias momentas. Paprasčiausias vandens įrenginys gali tarnauti kaip tiesiog atsigaivinimo taškas, geriamo vandens šaltinis. Komercinė prasmė vertinant, šie įrenginiai gali turėti ir malonumo, bei pramogų vietos pobūdį, be abejo, vandens įrenginiai gali pasitarnauti ir kaip „urbanistinė oazė“, apsauganti nuo slegiančio miesto poveikio. Vandens įrenginys gali būti ir kaip pastovi ar laikina reprezentacinė priemonė. Daugelis žymesnių istorinių įrenginių turi ir metaforinę prasmę, pavyzdžiui, religinę, taip pat vandens įrenginiai gali būti ir propagandos priemonė (Symmes 1998). Visi šie aspektai – kartu ar atskirai – kuria didesnę ar mažesnę socializacijos efektą, skatina bendruomeniškumą, idėjų judėjimą. Dirbtiniai vandens įrenginiai turi ir ekonominių, technologinių aspektų. Vertinant vandenį, būtina nustatyti ir nagrinėti visas aplinkybes kompleksiskai.

Vilniaus viešosiose aikštėse vandens įrenginiai yra fiksuojami istoriškai, tačiau dekoratyvesni fontanai ėmė rasti palyginus neseniai ir neišvengė įvairių iš šalies kylančių ideologinių įtakų. Tiek cariniu, tiek ir sovietiniu laikotarpiu atsiradę fontanai turėjo daugiau propagandinės, ideologinės galios užtaisą. Vis tik fontanai, būdami socialiai aktyvūs elementai, leido perteikti ir metaforines, ir rezistencines idėjas, tačiau pasikeitus politinėms realijoms, fontanų svarba, sąmoningai ar ne, buvo sumažinta, sureikšminant ekonominius motyvus.

Šiuolaikinių Vilniaus vandens įrenginių architektūrinių sprendimų aspektai

Pasak Ingridos Jakubavičienės, Lietuvos miestai iki šiol formuojami daugiau teoriškai: „Miesto įvaizdis kuriamas lyg kažkokia negyva emblema, įtraukianti įvairius komponentus, pamirštant, jog miestas yra gyvas, turintis savo dvasią, savo veidą“ (Jakubavičienė 2011: 91).

Emociniu pobūdžiu patrauklios miesto erdvės yra kuriamos kraštovaizdžio architektų, dizainerių, skulptorių ir kt. menininkų, kurie praplečia tų erdvių funkcijas ir jų suvokimą. Kaip vieną iš Vilniaus miesto viešosios erdvės gaivinimo pavyzdžių Jekaterina Lavrinec nurodo dizainerio Manto Lesausko 2008 m. įgyvendintą projektą „Atgaivinkime Vilniaus fontanus“ (Lavrinec 2011). Projekto įgyvendinimo metu Lesauskas neveikiančiame Nepriklausomybės aikštės fontane įrengė sėdynes iš padangų. Tokia instaliacija, pasak Lavrinec, „diagnozuoja ir atskleidžia miesto erdvių potencialą ir skatina miestelėnų aktyvumą, o jų gyvybingumas priklauso nuo pačių žmonių sugebėjimo bei drąsos pasinaudoti teikiamomis galimybėmis“ (Lavrinec 2011: 69).

Vilniaus savivaldybė, puoselėdama sostinės unikalumą, nutarė pasitelkti užsienio ekspertus diskusijai apie viešąsias erdves susiklosčiusiame urbanistiniame kontekste. Tuo tikslu savivaldybė nutarė dalyvauti Europos regioninės plėtros fondo pagal INTERREG IVC programą finansuojamame projekte „B-TEAM – ekspertų pagalba pramoninių teritorijų konversijos procese“. Šiame projekte buvo organizuotos kūrybinės dirbtuvės *B-team-Vilnius 2011*, kuriose dalyvavo 50 įvairių šalių specialistų, pagal tematiką susiskirstę į 6 grupes. Kiekvienoje grupėje dalyvavo Lietuvos universitetų, bendruomenių, Vilniaus savivaldybės atstovai, plėtrą planuojantys investuotojai, paveldosaugos, ekologijos specialistai. Diskusijos vyko dėl „Architektūros parko“, t. y., dėl apleistos 78 ha teritorijos tarp Vilniaus senamiesčio ir Pavilnių parko gražinimo į miesto gyvenimą. Paupys, istorinis pramonės rajonas, žinomas nuo XVI a. Paplaujos vardu, dėl reljefo, Vilnelės upės, kanalų ir greta esančių sodų buvo vienas gražiausių Vilniaus priemiesčių. Jo struktūrą visiškai sunaikino sovietmečiu projektuojamos statybos: teritorija po II pasaulinio karo virto industriniu kvartalu.

Kūrybinių dirbtuvių grupė „Kraštovaizdis“, kurios moderatorius buvo VGTU profesorius Gintaras Stauskis, pasiūlė konkrečią vandens valdymo schemą Paupio teritorijos kraštovaizdžiui suprojektuoti: „sukurti naujoviškus lietaus vandens surinkimo sprendimus; iš naujo atrasti tradicines lietaus surinkimo valdymo sistemas; pelkėtos žemumos, vandens sruogos, tvenkiniai, ežerai šalia gatvės linijų ir viešųjų erdvių; iš naujo atrastos tradicijos: pirtys prie Vilnelės upės; vietos alaus darykla – MVĮ vykdo verslą“ (Vilniaus architektūros... 2011).

Įvertinę projektą, kūrybinių dirbtuvių dalyviai nurodė, kad vienas iš pirmųjų žingsnių turėtų būti Vilnelės pakrantės pritaikymas rekreacijai. Buvo pasiūlyta išsaugoti natūralų Vilnelės upės kranto reljefą ir erdves viešam naudojimui suaktyvinti, įrengiant mažosios kraštovaizdžio architektūros elementų vandenyje bei krantuose. Ekspertų nuomone, visa Paupio teritorija turi būti vystoma kaip autentiška urbanistinė aplinka, atkuriant Paupio zonos kanalus.

Vandenys Vilniuje apima 2 % teritorijos (7 km²): 50 tvenkinių, 16 ežerų, 15 upių ir upelių, tačiau jų funkcinis potencialas nėra išnaudotas. Analizuojant vilniečio tapatybę, ji nesiejama su upe ar ežeru, dėmesys daugiausiai koncentruojamas Gedimino piliai. Tokio požiūrio pasekmė – upės vaidmens praradimo urbanistiniame kontekste. Vis dėlto jaunoji vilniečių karta domisi savo miesto istorija, bandoma iš užmaršties prikelti istorinių kvartalų simbolius, architektūrinę ir urbanistinę plėtra ateities perspektyvoje projektuoja grąžinti miestui vandens estetiką.

Bendrais bruožais apžvelgus Vilniaus dirbtinių ir natūralių vandenų situaciją, akivaizdu, kad diskursas šioje plotmėje yra tik beprasidedantis, nesantis pirmosiose aktualijų gretose, tačiau šia linkme jau formuojasi dėmesys, kuris ateityje galėtų sustiprėti ir įgyti solidesnės svarbos.

Žvelgiant iš kultūrinės ekonomikos perspektyvų, pasak Thomas A. Hutton, šiuolaikiniai miestai įtakojami skirtingų policentriškų galios klasterių, tokių kaip turizmas, verslas, kultūra, valdžia ir t. t., tačiau istoriškai susiklostė, ypač tokių megapolių, kaip Londonas ar Roma atveju, tam tikros specifinės technologinės, kultūrinės ir ekonominės ypatybės, formuojančios konkrečią kultūrinę miesto ekonomiką. Tačiau mažesni miestai, nepasižymintys korporacine koncentracija ir galia, vertinant iš globalizacijos rakurso, taip pat gali disponuoti viena ar keliomis technologinėmis bei kultūrinėmis institucijomis, tokiomis, kaip UNESCO, ar pasižymėti istoriniu kraštovaizdžiu (Hutton 2016: 39–43), kas yra aktualu būtent Vilniaus atveju.

Thomas A. Hutton atkreipia dėmesį ir į būtinybę permąstyti urbanistines teritorijas, atsižvelgiant į socialinius bei ekonominius aspektus, juos siejant su kūrybinėmis industrijomis, kurios, žvelgiant iš miesto ekonominio, industrinio ir apgyvendinimo poreikio prioriteto, lieka fragmentuotos, paskyros, paliekamos atsitiktinės gentifikacijos procesams, o tokiu būdu retai įgyjančios estetinį vaizdą (Hutton 2016: 198–200). Neatkreipiant dėmesio į šiuos procesus, turbūt nestebina, kad „Kultflux“ kultūros platforma Neries pakrantėje gyvavo vos kelerius metus, o naujų galerijų ir projektinių erdvių Vilniuje atsiranda neišvaizdžiamame stoties rajone.

Taigi šiuolaikinis Vilniaus vandens įrenginių, upės pakrančių, kanalų ir net lietaus vandens diskursas krypta link urbanistinės erdvės rekonstrukcijos idėjų. Šio proceso kultūrinė trajektorija kol kas nėra aiškiai apibrėžta ir praradusi ryškesnį ideologinį svorį kertasi su technologijų, kultūrinių industrijų bei kapitalistinės ekonomikos interesais, o jai aptarti vėlgi į pagalbą pasitelkiami užsienio ekspertai. Tačiau tai parodo, kad vandens kultūrinės vertės klausimai Vilniaus mieste tampa vis aktualesni.

Išvados

Dėl buvusių istorinių aplinkybių tvirta, baltiškoji vandens kultūros ir jūros valstybės pasaulėžiūra taip ir neįsitvirtino, todėl lietuviškas mentalitetas neįgijo kultūrinio tapatinimosi su vandeniu.

Istorijos eigoje radęsi vandens įrenginiai, būdami socialiai aktyvūs ir nesusidūrę su kultūriniu pasipriešinimu, leido daryti įtaką lietuviškam pasaulėvaizdžiui. Pirmieji estetiniai vandens įrenginiai siejosi su krikščioniška

pasaulėvoka, o vėlesnieji siejosi su pasaulietinėmis Vakarų Europos estetinėmis normomis. Ši įtaka labiau pasireiškė kaip aukštuomenės sekimas mada, vis tik barokinės tendencijos iš pradžių amžininkų akyse buvo labiau sietinos su kaimyninės Varšuvos stilistinėmis normomis, o ne su vietine kultūra. Galiausiai E. F. Andre įtaka estetinėms normoms paliko gilią žymę lietuviškajame mentalitete. Veikiant visoms šioms įtakoms, vėlgi neatsirado aiškiai suvokiamos lietuviško vandens tapatumo tradicijos.

Daugelis pastarųjų fontanų Vilniaus viešojoje erdvėje sietini su carine ir sovietine okupacijomis, todėl turėjo daugiau ideologinio ir propagandinio svorio. Nepaisant to, juose galima aptikti ir daugybę rezistencinių apraiškų, besireiškusių savitu architektų kūrybiškumu, metaforiškai koduojančiu lietuviškąjį tapatumą. Vis tik veikiausiai todėl, kad istorinėje sąmonėje nebuvo susiklosčiusio tvirto kultūrinio tapatinimosi su vandeniu, šie įrenginiai, pasikeitus politinei situacijai, šiuo metu yra gana apleisti, jiems neteikiama svarbos.

Pastaruoju metu vandens kultūros architektūrinių apraiškų svarba tampa vis aktualesnė ir yra paskirų diskusijų objektas. Tačiau, nesant aiškos pozicijos ir išsamios patirties, šių reiškinių svarba nėra pakankamai įvertinama, dėl to kol kas neatsirado apibrėžtos kultūrinės trajektorijos Vilniaus mieste.

Literatūra

- Acta Academia Artium Vilnensis. 2015. *Miesto architektūra. Erdvės, formatai, akcentai*. Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Bumblauskas, A. 2005. *Senosios Lietuvos istorija, 1009–1795*. Vilnius: R. Paknio leidykla.
- Butkus, T. S. 2007. Water vision. A view on waterside development in Lithuania, *Project Baltia/ Water* 1: 58–59.
- Galaunė, P. 1930. *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Kaunas: L.U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Hutton, Th. A. 2016. *Cities and the cultural economy*. Routledge.
- Jakovlevas-Mateckis, K. 2008. *Miesto kraštovaizdžio architektūra*. Vilnius: Technika.
- Jakubavičienė, I. 2011. Vartotojiškos visuomenės kuriamas Lietuvos miesto įvaizdis, iš A. Rimkutė (sud.). *Kultūra ir miestas*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: VU.
- Jurkštas, J. 1990. *Senojo Vilniaus vandenys*. Vilnius: Mokslas.
- Lavrincec, J. 2011. Urbanistinė choreografija: kūnas, emocijos, ritualai, *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 19(1): 62–73. <http://dx.doi.org/10.3846/coactivity.2011.07>
- Le Corbusier. 1947. *The city of to-morrow and its planing*. London: The Architectural Press.
- Mačiulis, A. 1997. *Architektūra – stiliai, kompozicija, menų sąveika*. Vilnius: VDA leidykla.
- Nelaisvės formos. Alanto Samalavičiaus pokalbiai apie ekonomiką, miestokūrą ir krizes. 2014. Sud. A. Samalavičius. Vilnius: Kultūros barai.
- Novickas, A. 2010. *Atminties įprasminimas miesto aikštėje: nuo paminklo iki patirčių erdvės*. Vilnius: Technika. <http://dx.doi.org/10.3846/1131-S>
- Samalavičius, A. 2004. *Idėjos ir struktūros architektūros istorijoje*. Vilnius: Kultūros barai.
- Symmes, M. 1998. *Fountains splash and spectacle*. Smithsonian Institution.
- Skripkiūnas, G. 1998. *Statyba ir architektūra*. Konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas: Technologija.
- Štelbienė, A. 2000. Vanduo Lietuvos architektūroje sausumos gyventojo akimis, *Archiforma* 4: 75–80.
- Vilniaus architektūros parkas – Projektas B-team*. 2011. [Interaktyvus], [žiūrėta 2016 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.archparkas.vilnius.lt/lit/Renginiai/27285>

HISTORICAL, SOCIAL AND AESTHETICAL DISCOURSE IN THE ARCHITECTURE OF VILNIUS FOUNTAINS

A. Stančius

Abstract

This article attempts to review connections between Vilnius city culture and water, as an architectural mean. It aims to determine social and aesthetical aspects of water in development of Vilnius architecture in the context of cultural flux and changing urbanistic concepts. The main research methods are the interpretation of texts, historical reflection and analysis of cartographic material. In Vilnius architecture, water reflects functional principles and artistic conceptions of various historical periods. The usage of water as an aesthetic means was commenced in Renaissance Vilnius sculpture fountains. During the Soviet period, regardless of the heritage and historical traditions, geometrically developed city structure destroyed individual character and aesthetic charm. By absolutizing of geometric forms, modern urbanists deprived the city of life and individuality. Aesthetic value of water had been annulled and fountains were designed solely on the basis of technical and ideological considerations. In the discourse of modern Lithuanian urbanism, return to the aesthetic dimension of water is observed along with innovative management schemes and technologies, ecology and art. In the conclusion it is revealed, that throughout history, it has formed only weak link between water and cultural identity. This resulted, that water, as architectural tool for social influence, was used more by external forces, rather than for internal Lithuanian cultural purposes. In the meantime, the discourse is forming, which could result in future developments of the issue.

Keywords: water, architecture, aesthetics, fountains of Vilnius, urban culture, urbanization.